

581.5(082)

1178 Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції

**ПРОБЛЕМИ
ЕКОЛОГІЇ
ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ
ОСВІТИ**

9)техніка і довкілля; 10)екологічні зв'язки техніки з довкіллям тощо.

В географії подібне осмислення техніки проводилося теж у більшості з названих напрямів. Проте техніка мислилася переважно з позицій протиставлення техніки й природи, техніки й довкілля, техніки й потреб людини. Постнекласична методологія дає змогу розглянути явище техніки абсолютно з інших позицій – не протиставлення техніки й природи, в сучасній реальності техніка – це одна з частин (технокомпонент) ландшафту. Подібної проблеми в рамках натуралістичного осмислення техніки в ФТ до сьогоднішнього дня не ставилося, а є лише натяки на таке.

5. Зміст натуралістичного вивчення техніки. ФТ в даному вимірі наробок має небагато. Філософське мислення більше тяжіло до онтології, антропології і культурології техніки. Приоритет розгляду техніки як натурального (матеріального, системного, динамічного, просторово-часово організованого) мабуть більш належить наукам природничим, в тому числі й географії.

В географічній науці дана проблема набула гарних ідей у вигляді різних концепцій – “технокомпоненту” ландшафту, “технічного” ландшафту, “техномаси” ландшафту, природно-технічних комплексів, гетехнічних систем. Проте далі розробок авторських визначень наведених явищ, їх загальних класифікацій та екологічного аналізу техноявищ географічної оболонки справа поки що не рухається.

У підсумку підкреслимо, що в сучасній географії (передусім ландшафтознавстві) відсутні і потребують свого вивчення велика низка питань методологічного та емпіричного змісту. Головними з них є: 1)обґрунтування ландшафтно-геокомпонентного статусу техніки; 2)вивчення геосистемної, динамічної та еволюційної організації технокомпоненту, техномаси та технічних ландшафтів; 3)розробка класифікацій технокомпоненту, техномаси та технічних ландшафтів; 4)розробка критеріїв і змісту методики структурно-морфологічної диференціації та типологізації технічних ландшафтів, на прикладі конкретних просторів України; 5)розробка критеріїв структурно-морфологічної диференціації та типологізації сучасних ландшафтів, на основі сумісного аналізу “природних” та технічних компонентів.

РЕГІОНАЛЬНІ ЕКОМЕРЕЖІ: ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ

Казакова Т.А.

Криворізький державний педагогічний університет

На сучасному етапі розвитку заповідної справи охорона природи як середовищеутворюючої основи довкілля людини реалізується в рамках концепції екологічної мережі. Створення екомереж в Україні закріплено не лише на науковому рівні, а й законодавчому (Закон України “Про

Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки”, прийнятий 21.09.2000 р.).

Згідно наведеного закону, під екомережею розуміється єдина територіальна система, яка включає ділянки природних ландшафтів, що підлягають особливій охороні, і території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні і лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, поєззахисні території та об'єкти інших типів, що визначаються законодавством України. В ландшафтознавчому трактуванні екомережа – кероване людяною функціонально цілісне ландшафтне утворення центрично-сітвового типу, яке забезпечує необхідні умови для міграції біоти, для збереження біотичного і ландшафтного різноманіття у цілому, та збалансовано із вказаними виконує й інші функції, зокрема, середовищеформуючу, ресурсну, господарську (за Фарионом, Чехнієм, 2004).

Територіальними складовими екомереж є екоцентри (ліси, масиви степів, ріки, озера), екокоридори (балкова та річкова мережа, лісосмуги), буферні зони (вилучені з використання землі навколо екоцентрів і екокоридорів), які мають бути пов'язані між собою функціонально та територіально. Екомережа має територіально-сітвову структуру, де первинними елементами виступають елементарні ландшафтні комплекси – фації, підурочища, урочища та місцевості. У просторовому форматі екомережі доцільно поділяти на Національну (в рамках країн), регіональні (наприклад в межах областей) та локальні (адміністративного району, менший за область регіон тощо).

Проте, і в цьому законі України, при доборі особливо екоцентрів і екокоридорів – природних ядер, всеодно пропонується керуватись показниками найменшої змінності ландшафтів. Проте, водночас й запитується, а де ж та первинна природа, де її шукати. Наприклад Пашенко В.М. (2004) обмірковуючи ландшафтний потенціал степової зони України для потреб розробки екомережі держави підкреслює, що внаслідок інтенсивного господарського освоєння території власне степовими екоцентрами можуть виступати лише балки та ділянки річкових долин, схилів подів, де рослинність і ґрунти збереглися у найменш порушеному вигляді. Екокоридори степу – тай долинно-балкова мережа. Не степові біотичні елементи знаходяться у більш комфортних умовах. Тут для екоцентрів підходять штучні лісові масиви, водосховища, лісопаркова зона міст, екокоридори можуть бути створені на базі степових лісосмуг, водних каналів, рік. Така екомережа уявляється занадто розпорошеною й направлена на підтримання не тільки степових, а й не властивих – лісових ландшафтів.

Ще проблемнішою виглядає ситуація створення регіональних екомереж на регіональному рівні в межах старих промислово освоєнних територій, яскравим прикладом яких є Кривбас. При виборі природних ядер ми маємо відійти від “природності”, а визнати й практично довести про можливість взяття в якості природних ядер для екоцентрів і екокоридорів деяких антропогенних ландшафтів

– відвалів, провальних зон, кар'єрів, які традиційно вважаються сильно порушеними (Шищенко, 1983). Адже для промислових регіонів, такі ландшафтні утворення є звичайними, значними за розмірами, повторно майже недоторканими і надзвичайно цінними.

При обґрунтуванні антропогенних ландшафтів під елементи локальної та регіональної екомережі ми маємо виходити не скільки з позицій функцій екоцентрів і екокоридорів (вони будуть схожими з природними геосистемами), а з точки зору цінності провальних і кар'єрно-відвальних комплексів. Аксиологічними показниками мають бути – природничий (встановлюється цінність ландшафту як об'єкта природи), а також історичний, культурний, технологічний.

Розглядаючи проблеми ведення й розширення змісту заповідної справи в гірничо-промислових районах з метою створення регіонально-локальної екомережі, на прикладі Кривбасу, нами розроблена програма вивчення можливостей охорони місцевих антропогенних ландшафтів та окреслений проект нової територіальної структури природно-заповідного фонду. Для Криворіжжя програма включає наступні напрями:

- *пошук взяття під охорону кар'єрів*; кар'єр має бути обов'язково відпрацьований і закинутий, знаходитись у стадії саморозвитку; бажане субстратне різноманіття кар'єрів – залізорудний, гранітний, піщаний, вапняковий, глинистий, а також значний вік (50-100 рр.); перші 2 типи кар'єрів мають бути багатоярусними й відносно глибокими (50-80 м), мати представницьку площу – до кількох десятків га; на бортах кар'єрів повинні бути присутні відслонення гірських порід; серед кар'єрів Кривбасу під охорону запропоновані – залізорудний Ленінський (РУ ім.Леніна), залізорудний №2 Центрального ГЗК, гранітні Карачунівський і Жовтневий, залізорудний "Візирка", низка невеликих вапнякових на півдні регіону, піщаних і глинистих, які розкидані по балках Криворіжжя; кар'єри можуть бути віднесені до категорії екоцентрів;

- *пошук для взяття під охорону відвалів*; відвали повинні відповідати наступним вимогам – відсипаний повністю, різноманіття відвалів за віком (до 100 р. і більше), морфологією, розмірами, субстратом, складністю будови, ступенем самозаростлості та рекультивованості тощо; на території Кривбасу таким вимогам відповідають численні скельні відвали підземних рудників, старі відвали в Центрально-міському районі м.Кривого Рогу (відсипані ще до 1917 р.), порівняно великі й складні за будовою залізорудні відвали гірничо-збагачувальних фабрик, Дзержинський гідровідвал (шламосховище), відвали Жовтневого та Коломоївського гранітного кар'єрів тощо; відвали являють собою найкращий і найбільш різноманітний об'єкт для екоцентрів;

- *пошук для взяття під охорону антропогенізованих ділянок річкових долин*; на Криворіжжі таких об'єктів два: 1) південний антропогенний каньйоноподібний комплекс р.Інгулець – знаходиться в південно-західній частині Інгулецького району міста (поблизу селища Рудничне),

охоплює ділянку долини, каньйоноподібність якої виникла в результаті відсіпання з обох боків відвалів (висотою до 60-100 м) Південного ГЗК аж до самого русла ріки; 2) канал р.Інгулець, збудований для відведення цього водотоку за межі північно-східного крила кар'єру Південного ГЗК; подібні об'єкти можна рекомендувати як екокоридри;

- *пошук для взяття під охорону провалів підземних рудників*; провальні ландшафти Кривбасу є унікальним техногенним явищем для України; основними урочищами є зони зрушення та власне провальні утворення (лійки, котловини, каньйони глибиною до 100-150 м); більшість провальних зон засипані але деякі вторинно майже не перетворені; до таких можливих заповідних об'єктів слід віднести провали РУ ім.Р.Люксембург, РУ ім.Леніна, РУ ім.Кірова, Інгулецького ГЗК; *провальні зони – типові утворення, як об'єкти під екоцентри*;

- *штучні лісові масиви та лісосмуги*; перші можна рекомендувати як екоцентри, другі як екокоридори, причому саме лісосмугам належатиме роль з'єднувача техногенних та умовно природних (балочно і долинно-степових) екоцентрів.

Визнання нового природоохоронного підходу створює передумови для більш глибокого і ширшого погляду на мету та завдання створення екомережі на регіональному та локальному рівнях. Зовсім по іншому сприймається сучасна природа, її зміст, можливості заповідання природних об'єктів. Положення нового підходу мають бути осмислені не лише на науковому, а й законодавчому рівнях. В закон «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» мають бути внесені відповідні доповнення.

КОНЦЕПЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПІДГОТОВКА ПРОФЕСІЙНИХ ЕКОЛОГІВ

Гнілуша Н.В.

Криворізький державний педагогічний університет

Екологічна освіта в контексті концепції стійкого розвитку набуває статус системоутворюючого фактору освіти в цілому, визначає його стратегічну мету та провідні напрямки.

Мета екологічної освіти – це виховання в кожній людині екологічної культури на основі знань закономірностей функціонування систем та шляхів припустимих змін, розуміння самоцінності природи, необхідності її максимально можливого збереження для майбутніх поколінь. Система освіти покликана не просто відповідати реаліям часу, вона повинна також бути орієнтована на майбутнє, створювати інтелектуальні передбачення для гармонійного розвитку людини, її природного, соціокультурного та технологічного оточення. Цільова установка системи освіти, її основний зміст незмінно корегується у

відповідності до новітніх досягнень науки та практики.

Реально система освіти завжди відстає від переднього краю наукових досліджень. Враховуючи специфіку екологічної проблеми, таке відставання повинно бути зведено до мінімуму. Із загальних положень слідує, що всебічна екологічна освіта можлива, якщо сформувалась відповідна теоретична система знань і потреба в її подальшому розвитку.

Соціально-політичною підставою екологічної освіти слід вважати признане світовим суспільством право людини на благоприємне життєве середовище.

Теоретичною основою екологічної освіти є біологічна та геологічна екологія, екологія людини, соціальна екологія та інші екологічні дисципліни.

Виділяють два основних напрямки екологічної освіти: виховання в душі загальних ідей охорони природи та бережливого ставлення до неї та набуття спеціальних професійних знань про загальні закономірності існування природних та антропогенних екосистем.

Обидва ці напрямки взаємопов'язані, бо в їх основі лежить пізнання принципів, закономірностей екології. Таким чином, система екологічної освіти взагалі повинна бути націлена, по-перше, на підготовку професійних екологів, по-друге, на оволодіння спеціалістами самих різних областей загальної екологічної культури.[2]

У вищих закладах України здійснюється підготовка бакалаврів та спеціалістів широкого профілю за професійним спрямуванням 0708 "Екологія", яка охоплює зміст і рівень вищої освіти бакалавра екології 6.070801 "Екологія" і спеціаліста екології 7.070801 "Екологія".

Бакалавр-еколог орієнтований проводити нову екологічну політику на підприємствах різної форми власності, працювати в природоохоронних установах та науково - дослідних інститутах. Спеціалісти-екологи професійну діяльність здійснюють у центральних законодавчих і виконавчих державних структурах з регулюванням природоохоронної діяльності та ядерної і радіаційної безпеки, управління радіаційною безпекою, в наукових установах, проектних організаціях, підприємствах екологічного спрямування тощо.

Першочерговим завданням розвитку вищої екологічної освіти є розробка програм навчальних курсів з екології згідно з вимогами часу, міжнародними принципами, можливостями ВНЗ, потребами регіонів та відповідних стандартів.

При визначенні змісту вищої екологічної освіти і підборі матеріалів для залучення у навчальні програми необхідно орієнтуватися на наступні критерії: наукову достовірність екологічних показників і процесів; що відбувається у біосфері; просторово-географічні особливості екологічних явищ, відмінність галузевих, локальних, регіональних і глобальних екологічних проблем і зв'язки між ними з врахуванням руху від близького до далекого; адекватне відображення